

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

+ +

**STOP
BULLYING**

▶ **Επιμόρφωση
για την ενδοσχολική
βία και τον εκφοβισμό**

των τακτικών και των αναπληρωματικών μελών των
τετραμελών ομάδων δράσης στις 116 Διευθύνσεις
Α/θμιας και Β/θμιας Εκπαίδευσης της χώρας

8-12 Ιουλίου 2024

**Επιμόρφωση για την
Ενδοσχολική Βία και τον Εκφοβισμό
(Ε.ΒΙ.Ε.)**

Εκπόνηση Επιμορφωτικού Υλικού

Σύμβουλοι ΙΕΠ

- Αφεντουλίδου Άννα
- Βούρβουλη Σταυρούλα
- Γελαστοπούλου Μαρία
- Καλογηράτου Ευαγγελία
- Καραγιάννη Σοφία
- Κλημεντιώτη Χριστίνα
- Μίνη Πάμελα
- Νίκα Μαρία
- Παπαγεωργίου Σοφία
- Πήλιουρας Παναγιώτης
- Συκά Χριστίνα-Ερριέττα
- Χαραλαμπίδου Παυλίνα
- Χαντζούλη Ελένη
- Χριστοδούλου Νικόλαος

Στελέχη Υ.ΠΑΙ.Θ.Α.

- Μαρούδας Ηλίας
- Νικολόπουλος Βασίλειος
- Ρέντζη Αργυρώ

Ενότητα 1η

**Αειφόρο Σχολείο και
Αντιμετώπιση Ενδοσχολικής Βίας
και Εκφοβισμού (Ε.ΒΙ.Ε.)**

Στόχοι Ενότητας

- Θεώρηση της Ε.ΒΙ.Ε. ως Πρόκληση για το Αειφόρο Σχολείο
- Αναγνώριση και εντοπισμός των χαρακτηριστικών που συνιστούν Ε.ΒΙ.Ε.
- Διάκριση των διαφορετικών μορφών Ε.ΒΙ.Ε.
- Αναγνώριση και εντοπισμός των ύποπτων συμπτωμάτων εμπλοκής σε περιστατικά Ε.ΒΙ.Ε. και των συνεπειών από την εμπλοκή σε περιστατικά Ε.ΒΙ.Ε.

► Περιεχόμενα Παρουσίασης

ΜΕΡΟΣ Α: Το πλαίσιο της Αειφορίας και η διαχείριση της Ενδοσχολικής Βίας και του Εκφοβισμού

ΜΕΡΟΣ Β: Προσδιορίζοντας το φαινόμενο και τις διαστάσεις του

- Ορισμοί
- Συνθήκες
- Μορφές
- Εμπλεκόμενες Ομάδες

Α. Η εκπαίδευση για την αειφορία

Η θεματολογία της Εκπαίδευσης για την Αειφορία, προκύπτει από τους 17 Στόχους της Βιώσιμης (Αειφόρου) Ανάπτυξης του ΟΗΕ, όπως φαίνονται παρακάτω:

Προκειμένου να μην απογοητεύονται οι μαθητές/-τριες από την πολυπλοκότητα των σύγχρονων περιβαλλοντικών ζητημάτων και των αντικρουόμενων συμφερόντων, η γενικότερη προσέγγιση της αειφορίας είναι αισιόδοξη και δίνει την προοπτική ενός καλύτερου μέλλοντος ως αποτέλεσμα της λύσης-αντιμετώπισης προβλημάτων. Για το λόγο αυτό, είναι απαραίτητος ο οραματισμός από τα παιδιά, ενός καλύτερου μέλλοντος για τα ίδια και για όλους τους ανθρώπους του πλανήτη μας.

Green school quality standard

Greening every learning environment

Greening curriculum guidance

Teaching and learning for climate action

1.1. What is a Green School?

- a) The principles of a Green School
- b) The whole-institution approach to greening schools

1.2. What is the Green school quality standard?

2. Four core dimensions of the Green school quality standard

2.1. School governance

2.2. Facilities and operation

2.3. Teaching and learning

2.4. Community engagement

Το Αειφόρο Σχολείο – Ένα Ασφαλές Σχολείο

Ο εκφοβισμός και τα περιστατικά βίας μεταξύ παιδιών σχολικής ηλικίας είναι ένα ιδιαίτερα σοβαρό, ύπουλο και γενικευμένο πρόβλημα που υπονομεύει το περιβάλλον διδασκαλίας και μάθησης, αυξάνει τα προβλήματα ψυχικής υγείας και συμπεριφοράς, μειώνει τα αισθήματα θετικής σύνδεσης με το σχολείο και το αίσθημα του «ανήκειν» και παραβιάζει το δικαίωμα των μαθητών/τριών να έχουν ίσες εκπαιδευτικές ευκαιρίες σε ένα ασφαλές περιβάλλον.

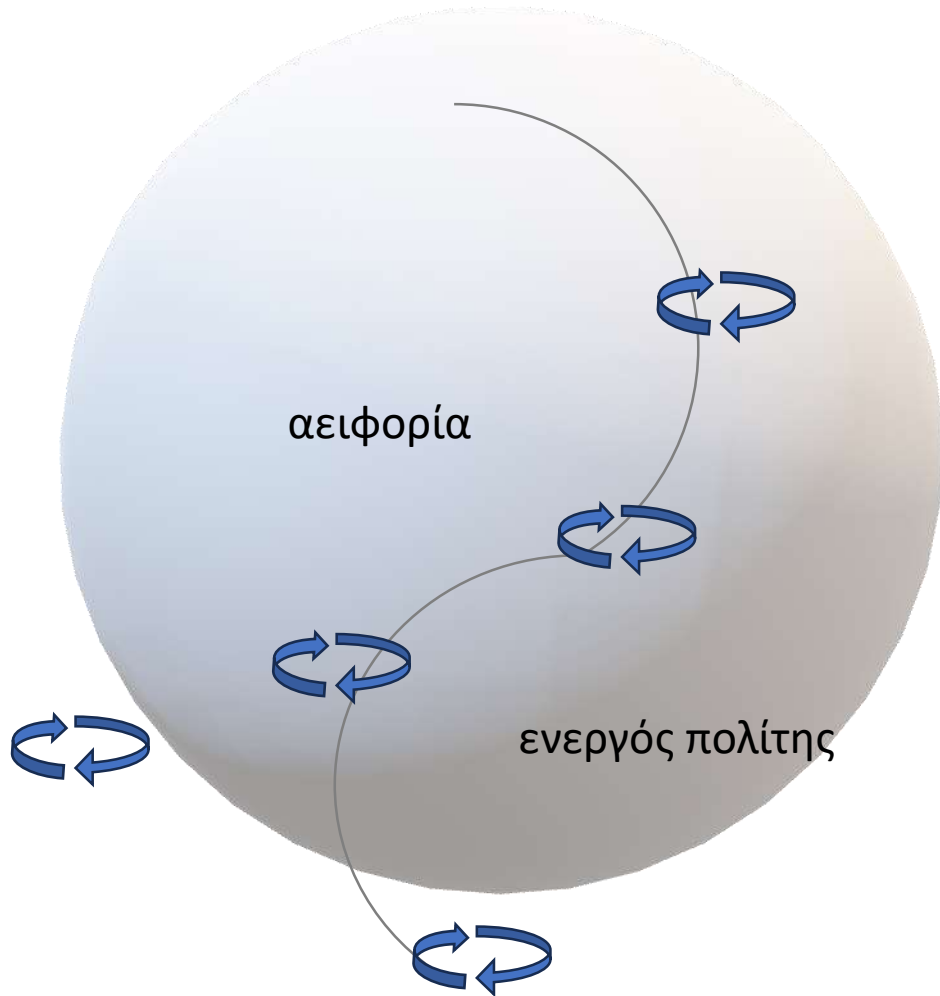
(Rossen & Cowan, 2012; UNESCO, 2017; Skoglund, 2020)

Αειφορία και ενεργός πολιτειότητα

- Ο μετασχηματισμός του σχολείου σε Αειφόρο Σχολείο στο πλαίσιο της πρωτογενούς πρόληψης της σχολικής βίας και του σχολικού εκφοβισμού είναι η θετική, μεγάλη αφήγηση για μία βιώσιμη πολιτειότητα
- Το Πρόγραμμα Σπουδών: “Περιβάλλον και Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη” του Νηπιαγωγείου, των Α΄ - ΣΤ΄ τάξεων Δημοτικού και των Α΄, Β΄ και Γ΄ τάξεων Γυμνασίου και ο Οδηγός Εκπαιδευτικού για προγράμματα δράσεων ενίσχυσης της ενεργού πολιτειότητας των μαθητών/τριών από το Νηπιαγωγείο έως και την Γ΄ Λυκείου, διαμορφώνουν ένα οικοκοινωνικό εκπαιδευτικό περιβάλλον αειφόρων σχολείων για μία βιώσιμη πολιτειότητα.
- Η συνειδητοποίηση του θετικού αφηγήματος της αειφορίας από όλα τα μέλη της σχολικής κοινότητας κάνει όλες και όλους σημαντικούς και τις/τους δεσμεύει μέσα από δράσεις να γίνουν μοχλοί αλλαγής.

Πλαίσιο εγκάρσιων εκπαιδευτικών δράσεων: sustainable citizenship βιώσιμη πολιτειότητα

Οι βρόχοι θετικής (+) ανάδρασηξ είναι δράσεις που δημιουργούν και ανατροφοδοτούν το οικο-κοινωνικό (ecosocial), εκπαιδευτικό περιβάλλον με νέα νοήματα, κοινωνικές πρακτικές και υλικές οντότητες.

- πλαισιώνονται είτε στο Πρόγραμμα Σπουδών (ΠΣ) για την Αειφόρο Ανάπτυξη είτε στον Οδηγό Εκπαιδευτικού για την ενεργό πολιτειότητα (Οδηγός)
- 'πραγματώνουν' τόσο το ΠΣ όσο και τον Οδηγό
- είναι πρακτικές/δράσεις που προκαλούν αλλαγές (either social or material or both) μέσα ή/και έξω από το σχολείο
- συσσωρεύουν θετικές εμπειρίες αλληλεπίδρασης μεταξύ των μελών της σχολικής κοινότητας

* λ.χ. εγκύκλιοι όπως η υιοθεσία χερσαίων και παράκτιων οικοσυστημάτων, η πανελλήνια σχολική ημέρα φιλοζωίας, οι αξιολογήσεις εκπαιδευτικών προγραμμάτων και εργαστηρίων δεξιοτήτων, ευρωπαϊκά προγράμματα (SYNAPSES, AELIA, κτλ.), προγράμματα σχολικών δραστηριοτήτων, κ.α.

**ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΕΙΦΟΡΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗ –
ΝΗΣΙΑΓΩΓΕΙΟ**

Θεματικά Πεδία	Θεματικές Ενότητες	Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Ενδεικτικές Δραστηριότητες
<p>A. Το Αειφόρο Σχολείο</p> <p>1. Παιδαγωγικό πεδίο.</p> <p>2. Κοινωνικό – Οργανωσιακό πεδίο.</p> <p>3. Περιβαλλοντικό πεδίο.</p>	<p>Μαθαίνω να ζω</p> <p>Μαθαίνω να ζω με τους άλλους</p> <p>Μαθαίνω πώς να μαθαίνω</p> <p>Μαθαίνω να ενεργώ</p> <p>Δημοκρατική διαδικασία για να δημιουργηθεί το Σχολικό Πρόγραμμα Δράσης (ΣΠΔ)</p> <p>Σύνδεση του ΣΠΔ με τους 17 στόχους της Βιώσιμης Ανάπτυξης</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● Να εκφράζουν συναισθήματα αγάπης, σεβασμού και εκτίμησης προς τον εαυτό τους και τους/τις συμμαθητές/-τριες τους. ● Να απολαμβάνουν τα έργα τέχνης και να χρησιμοποιούν τις τέχνες για να εκφράζουν τις σκέψεις, τα συναισθήματα και τις ιδέες τους. ● Να κάνουν βίωμά τους την αποδοχή όλων των παιδιών, ανεξάρτητα από χρώμα, γλώσσα, κουλτούρα, ικανότητες. ● Να αναπτύξουν σχέσεις με την κοινότητα και να καλλιεργήσουν το αίσθημα ότι ανήκουν σε αυτή. ● Να αναπτύξουν στάση ενεργητικής αλληλεγγύης και προστασίας για ανθρώπους και ζώα. 	<p>Κύκλος συναισθημάτων: Τα παιδιά σε κύκλο εκφράζουν συναισθήματα και σκέψεις για θέματα που τα απασχολούν αναφορικά με τη σχολική κοινότητα.</p> <p>Κούκλες-χαρακτήρες: Τα παιδιά χρησιμοποιούν κούκλες ως ήρωες, που μιλούν για συναισθήματα, για προβλήματα και για διάφορα θέματα που τα απασχολούν.</p> <p>Καλλιτεχνική έκφραση: «Αυτός είμαι εγώ» (ενδυνάμωση ταυτότητας): Κάθε παιδί γράφει/χρωματίζει το όνομά του σε ένα χαρτί, ζωγραφίζει αγαπημένα αντικείμενα, παιχνίδια, φαγητό, τόπο διακοπών κ.ά., τα παρουσιάζει στον κύκλο, αναδεικνύονται ομοιότητες και διαφορές και</p>

Διαστάσεις της Λειτουργίας του Αειφόρου Σχολείου

Τα τρία πεδία λειτουργίας του αειφόρου σχολείου είναι α) **το παιδαγωγικό**, β) **το κοινωνικό/οργανωσιακό** και γ) **το περιβαλλοντικό/τεχνικό/οικονομικό** (Sterling 2001, Posch 1998, Φλογαΐτη & Δασκολιά 2004, Gough 2005, 2006; Λιαράκου & Φλογαΐτη, 2009, Kalaitzidis 2013).

Το **Αειφόρο Σχολείο** (Kalaitzidis, 2013):

- Αποτελεί συλλογική προσπάθεια και όχι ατομική.
- Αποτελεί κεντρική επιλογή της UNESCO και της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την οποία η χώρα μας έχει δεσμευτεί.
- Δίνει απτά και θετικά αποτελέσματα ως προς την επίτευξη των στόχων του που έχουν διάρκεια στο χρόνο.
- Συμβάλλει σε ένα πιο ειρηνικό, συμπεριληπτικό, χαρούμενο και ελκυστικό σχολείο (Νομικού & Καλαϊτζίδης, 2013).

Προκειμένου το σχολείο να στραφεί προς την αειφορία και να γίνει «**ένα σχολείο που μαθαίνει**», καθοδηγείται από την υιοθέτηση κριτηρίων ποιότητας για τα τρία πεδία της λειτουργίας του με στόχους:

- την αξιοποίηση ποιοτικών κριτηρίων για όλες τις πλευρές της λειτουργίας του σχολείου.
- την Ολιστική προσέγγιση στην εξέταση των ζητημάτων, στην αντιμετώπιση των προβλημάτων και στις συμμετοχικές διαδικασίες.
- τη δημοκρατική λειτουργία σε όλα τα πεδία λειτουργίας του σχολείου.
- την υιοθέτηση ομαδοσυνεργατικών και μαθητοκεντρικών στρατηγικών διδασκαλίας.
- την ανοικτότητα του σχολείου στην τοπική και στην παγκόσμια κοινότητα, όπως αυτή πραγματώνεται μέσα από την αλληλεπίδραση.
- τον προσανατολισμό στη μάθηση μέσα από την έρευνα-δράση.

Το Αειφόρο Σχολείο: Μια Κοινότητα Μάθησης

Το Αειφόρο Σχολείο εργάζεται ως κοινότητα μάθησης και πρακτικής, δημιουργώντας το **Σχολικό Σχέδιο Δράσης**. Κάθε τμήμα τάξης μπορεί να έχει το δικό του Σχέδιο Δράσης και όλα μαζί συναρθρώνονται στο Σχολικό Σχέδιο Δράσης, σαν ένα παζλ που τα κομμάτια του δημιουργούν μια ενιαία εικόνα, το Αειφόρο Σχολείο.

Τα προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα του Προγράμματος Σπουδών του Αειφόρου Σχολείου οργανώνονται στους τέσσερις Πυλώνες της Εκπαίδευσης, σύμφωνα με την Αναφορά του Ζακ Ντελόρ (*Learning: the treasure within; report to UNESCO of the International Commission on Education for the Twenty-first Century, 1996*):

- A. Μαθαίνω να ζω
- B. Μαθαίνω να ζω με τους άλλους
- Γ. Μαθαίνω πώς να μαθαίνω
- Δ. Μαθαίνω να ενεργώ

Οδηγός Εκπαιδευτικού για προγράμματα δράσεων ενίσχυσης της ενεργού πολιτειότητας των μαθητών και των μαθητριών

Θεματικά πεδία:

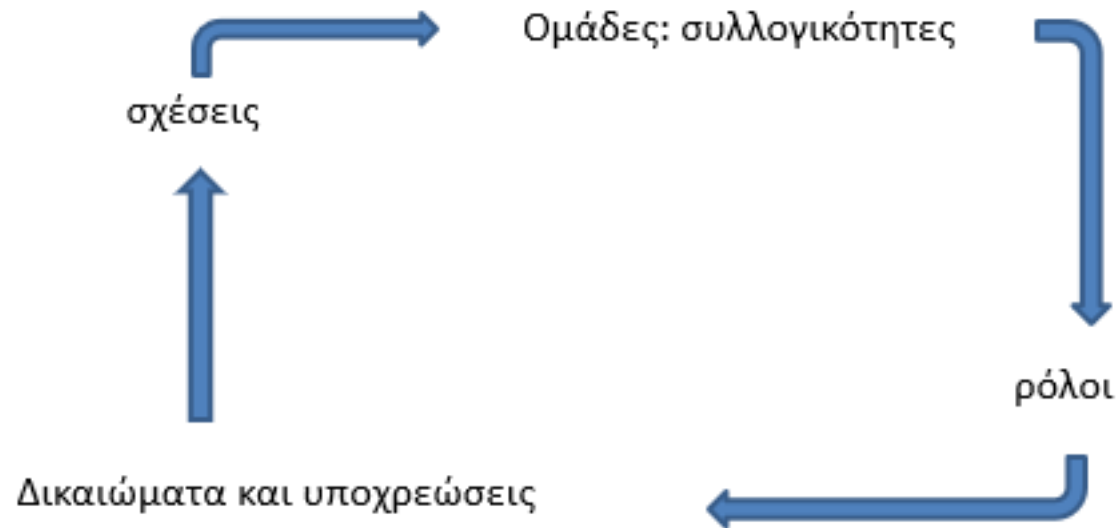
1. Κοινωνική αλληλεγγύη-υποστήριξη ευπαθών ομάδων
2. Συνύπαρξη στην κοινότητα
3. Δικτύωση μέσα από συμμετοχικές δράσεις και πρωτοβουλίες παροχής βοήθειας σε δύσκολες καταστάσεις
4. Προαγωγή ποιότητας ζωής του γενικού πληθυσμού
5. Προστασία και ανάδειξη του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος
6. Φιλοζωία

Το Αειφόρο Σχολείο: Μια Κοινότητα Μάθησης

Η **αιεφορία και η ενεργός πολιτειότητα** είναι πρακτικές όλης της σχολικής κοινότητας (**whole school approach**)

Η **σχολική τάξη** είναι από τα πρώτα πλαίσια κοινωνικών σχέσεων στα οποία συμμετέχει το παιδί, δηλαδή είναι ίσως μετά την οικογένεια μία από τις πρώτες συλλογικότητες μέσα στις οποίες συμμετέχει με συγκεκριμένους ρόλους. Η ανάληψη ρόλου συνεπάγεται μία σειρά από δικαιώματα και υποχρεώσεις που απορρέουν από την άσκηση του ρόλου.

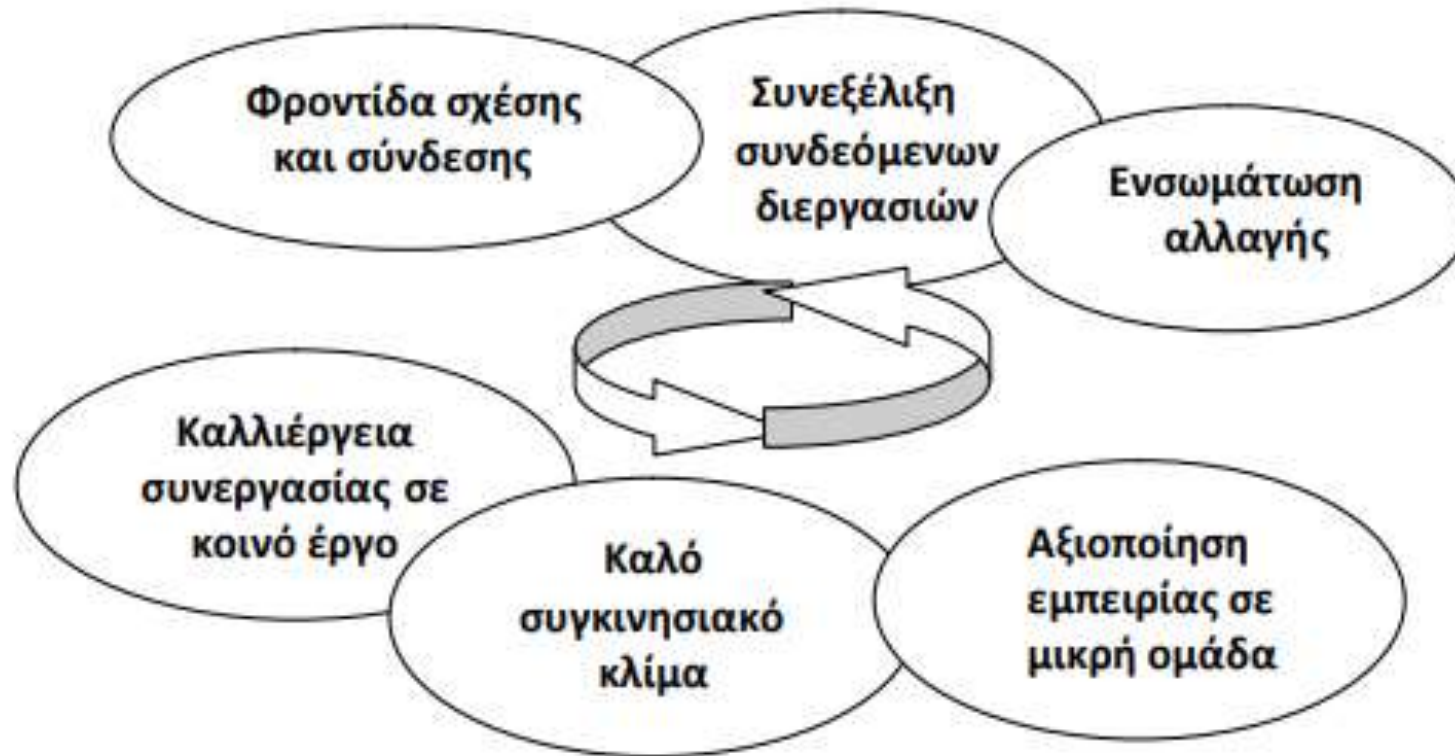
Το Αειφόρο Σχολείο: Μια Κοινότητα Μάθησης και Συνεργασίας

Συνεπώς, η καλλιέργεια των σχέσεων της 'ομάδας' στο σχολικό πλαίσιο είναι προϋπόθεση για να λειτουργήσουν οι όποιες συλλογικότητες (σχολικές τάξεις, ομάδες δράσεων, όμιλοι, κτλ.), στις οποίες γίνεται ανάληψη ρόλων, με δικαιώματα και υποχρεώσεις που απορρέουν από την άσκηση των ρόλων προκειμένου να επιτευχθούν οι στόχοι της όποιας ανάληψης δράσεων (είτε στο πλαίσιο της αειφορίας, είτε του ενεργού πολίτη είτε γενικότερα της πρωτογενούς πρόληψης της σχολικής βίας και του σχολικού εκφοβισμού).

Αν το παιδί έχει αποκτήσει στοιχεία **κριτικής σκέψης** είναι πιθανόν να καταλάβει πού υπάρχει πρόβλημα και να πάρει πρωτοβουλίες για την **επίλυση προβλημάτων**. Άρα η προαγωγή των όποιων δράσεων, έπεται, αφού πρώτα σκεφτεί ο/η ίδιος/α, δει μέσα από την **οπτική 'του άλλου'**, εντοπίσει το πρόβλημα για την αντίστοιχη δράση και πάρει απόφαση να δράσει.

Η Σχολική Τάξη στο Αειφόρο Σχολείο

Μέσα στη σχολική τάξη...

Πηγή διαφάνειας: ΕΠΙΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ Θέματα αξιοποίησης της ομάδας στην σχολική τάξη, ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ, Σεπτέμβριος 2011

Οι σχέσεις σε κάθε επίπεδο κοινωνικής οργάνωσης

Z. Ευρύτερη Κοινωνία
(όπου εντάσσεται ο οργανισμός και η τοπική και σχολική κοινότητα)

Στ. Οργανισμός
(πχ ΥΠΔΒΠΘ, όπου εντάσσονται σχολεία, επιμορφωτικά προγράμματα κ.λπ.)

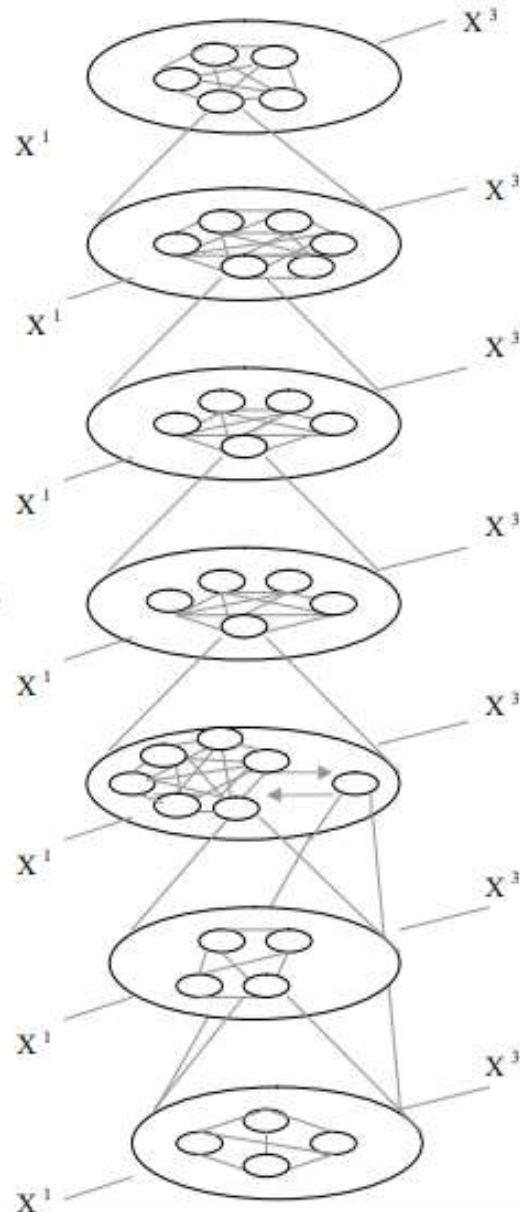
Ε. Ευρύτερη Κοινότητα
(δήμος όπου εντάσσονται σχολείο, οικογένειες παιδιών, κ.λπ.)

Δ. Σχολική Κοινότητα
(όπου λειτουργούν κι άλλες ομάδες δασκάλων με παιδιά, και δασκάλων ή παιδιών μεταξύ τους)

Γ. Εκπαιδευτική ομάδα
(ολομέλεια παιδιών τμήματος με τον δάσκαλό τους)

Β. Μικρή ομάδα
(υπο-ομάδα παιδιών στην τάξη, ή υποομάδα εκπαιδευτικών που συνεργάζονται)

Α. Άτομο
(παιδί, δάσκαλος)

χ1-χ3:
η διάσταση του χρόνου (τι προηγείται και τι έπεται σε κάθε μορφή κοινωνικής οργάνωσης)

Αλλαγή «Παραδείγματος» στην Εκπαίδευση

Αειφόρο σχολείο: δεν εισάγεται η αειφορία στην εκπαίδευση, η εκπαίδευση εισάγεται στην αειφορία (whole school approach: πρακτική της σχολικής κοινότητας)

Η πρόληψη κτίζεται στις σχέσεις. Οι σχέσεις είναι η προϋπόθεση για αλλαγή εαυτού και σχολικής κοινότητας. Η αλλαγή των σχέσεων είναι προϋπόθεση για να γίνει η αειφορία πρακτική όλης της σχολικής κοινότητας. Άρα, δεν γίνεται 'μάθημα' για τις σχέσεις (γνωσιοκεντρική οπτική). Εκπαιδευτικοί, μαθητές/-τριες και όλα τα μέλη της σχολικής κοινότητας κάνουν σχέσεις (κοινωνική και συναισθηματική οπτική). **Άρα πρόκειται για μία μετατόπιση βάρους από το γνωσιοκεντρικό και ατομοκεντρικό στο συναισθηματικό, κοινοτικό, συμμετοχικό, τελικά πρόκειται για αλλαγή Παραδείγματος στην εκπαίδευση (Kochhar-Lindgren, 2015)**

Οι ίδιοι οι συμμετέχοντες είναι οι φορείς της αλλαγής, άρα επιλέγουν τα 'εργαλεία' που θα αποτυπώσουν το σχολικό κλίμα και θα αποτιμούν τον μετασχηματισμό του σχολείου σε αειφόρο. Στο Πρόγραμμα Σπουδών της Αειφορίας το εργαλείο που προτείνεται είναι η **έρευνα δράσης (τα χαρακτηριστικά της συνίστανται κυρίως στη συμμετοχή των μελών της σχολικής κοινότητας και τη συνεργασία μεταξύ όλων των εμπλεκόμενων στο περιβάλλον του σχολείου, με στόχο τη βελτίωση).**

Πρόληψη και Αντιμετώπιση της Βίας: Προϋπόθεση της Βιώσιμης Ανάπτυξης & του «Βιώσιμου Σχολείου»

- *Υπό-στόχος 16.1 (SDG): επικεντρώνεται στη μείωση της βίας στο πλαίσιο της «προώθησης ειρηνικών και χωρίς αποκλεισμούς κοινωνιών για τη βιώσιμη ανάπτυξη. την παροχή πρόσβασης στη δικαιοσύνη για όλους και την οικοδόμηση αποτελεσματικών, υπεύθυνων και χωρίς αποκλεισμούς οργανισμών (π.χ. σχολείων ή άλλων φορέων) σε όλα τα επίπεδα»*
- *Η κλιματική αλλανή με τις συνακόλουθες συνέπειες που αφορούν στην αύξηση της ανεργίας, στη μείωση των φυσικών πόρων και τελικά στην αύξηση της φτώχειας και στη διεύρυνση της ανισότητας οδηγεί, βέβαια, και στην έξαρση της συλλογικής βίας (Levn. Sidel & Patz, 2017). ενώ έχει και επίδραση στην ψυχική υγεία των ανθρώπων και στην ατομική συμπεριφορά αφού π.χ. η αύξηση της ζέστης δύναται να οδηγήσει σε αύξηση της επιθετικότητας και της βίας (2019).*
- *“Όπως η κλιματική αλλανή απειλεί την ανθρώπινη υγεία και την ανθρώπινη ζωή. έτσι και η βία. Η διαπροσωπική και η δομική βία* αποτελούν σοβαρά εμπόδια στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη και πρέπει να αντιμετωπιστούν με τον ίδιο επείγοντα χαρακτήρα όπως η κλιματική αλλαγή.” (Gurta & Sullivan, 2018).*
- **Η Δομική Βία συνδέεται με μορφές βίας, όπως η φτώχεια, ο ρατσισμός, η καταπάτηση ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η χειραγώγηση και εκμετάλλευση του ατόμου, ο σεξισμός, ο εθνοκεντρισμός, ο εθνικισμός, ο σεξισμός*
- Τα περιστατικά ενδοσχολικής βίας και εκφοβισμού μπορεί να πάρουν αντίστοιχες μορφές.

Ενδοσχολική Βία και Εκφοβισμός

«Κάθε μορφή σωματικής, λεκτικής, ψυχολογικής, συναισθηματικής, κοινωνικής, ρατσιστικής, σεξουαλικής, διαδικτυακής ή άλλης βίας και παραβατικής συμπεριφοράς, που πλήττει τη σχολική κοινότητα και διαταράσσει την εκπαιδευτική διαδικασία, συνιστά ενδοσχολική βία και εκφοβισμό»

(Ν. 5029/2023, Άρθρο 4)

Πώς θεωρείτε ότι πλήττεται η σχολική κοινότητα και διαταράσσεται η εκπαιδευτική διαδικασία από τα περιστατικά Ε.ΒΙ.Ε.;

Β. Εκφοβισμός στο Σχολείο - Ορισμοί

Επαναλαμβανόμενη αρνητική ή κακόβουλη συμπεριφορά από ένα ή περισσότερα άτομα, απευθυνόμενη σε ένα άτομο που δυσκολεύεται να υπερασπιστεί τον εαυτό του (Olweus, 1993).

Αρνητική Συμπεριφορά/Πράξεις:

Η πρόθεση ή απόπειρα ενός ατόμου (ή ατόμων) να προκαλέσει τραυματισμό ή να φέρει σε δύσκολη θέση ένα άλλο άτομο με:

- φυσική επαφή (physical contact),
- με τα λόγια,
- με τον αποκλεισμό από την ομάδα (Olweus, 1993; 2010).

Η ανεπιθύμητη επιθετική συμπεριφορά από άλλους νέους, **με παρατηρούμενη ή αντιληπτή ανισορροπία δύναμης** που επαναλαμβάνεται πολλές φορές (CDC, 2019).

Κατάχρηση εξουσίας και παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Andrews et al., 2023)

Μελέτη Περίπτωσης

Ο Γιάννης είναι ένα αγόρι 10 ετών που φοιτά στην Ε' Δημοτικού σε ένα σχολείο σε προάστιο της Αττικής. Είναι χορευτής από τα 5 του χρόνια και όπως ο ίδιος λέει: «νιώθει ότι γεννήθηκε για να χορεύει!». Όταν οι συμμαθητές του παίζουν ποδόσφαιρο στη γυμναστική, ο Γιάννης παίρνει ένα στεφάνι και κάνει διάφορα ακροβατικά κόλπα. Αυτό έχει οδηγήσει στη στοχοποίησή του από τα αγόρια της τάξης.

Την περασμένη εβδομάδα ο Γιάννης είδε μια ανακοίνωση για διεξαγωγή χορευτικού διαγωνισμού στο σχολείο του και αποφάσισε να λάβει μέρος. Από εκείνη την ημέρα έχει γίνει ο περίγελος των συμμαθητών και κάποιων συμμαθητριών του. Όταν το ανέφερε στον δάσκαλο της Γυμναστικής αυτός του είπε: «Μα καλά βρε παιδάκι μου κι εσύ! Πώς το σκέφτηκες; Εγώ στη θέση σου θα απέσυρα τη συμμετοχή μου στον διαγωνισμό, για να με αφήσουν ήσυχο!». Ο Γιάννης την επόμενη ημέρα απέσυρε τη συμμετοχή του...

Η μελέτη περίπτωση συνιστά Ε.ΒΙ.Ε. και αν ναι, με βάση ποια χαρακτηριστικά;

Ενδοσχολική Βία και Εκφοβισμός

Ο εκφοβισμός των παιδιών και των νέων είναι ενέργειες από ενήλικες ή/και παιδιά και νέους που **εμποδίζουν την εμπειρία του ανήκειν** και της **ουσιαστικής συμμετοχής** στην κοινότητα.

(Skoglund, 2020)

Απλή Διένεξη ή Εκφοβισμός;

Απλή διένεξη	Εκφοβισμός
Ισοδύναμα μέρη	Ανισορροπία δύναμης
Προσπάθεια επίλυσης του θέματος (εμπλεκόμενα μέρη)	Καμία προσπάθεια για να τελειώσει το θέμα (άτομα που ασκούν Ε.ΒΙ.Ε.)
Συμβαίνει τυχαία	Συμβαίνει σκόπιμα
Συνήθως δεν είναι σοβαρή – εκτονώνεται γρήγορα η κατάσταση	Σοβαρά περιστατικά, καθώς υπάρχει έντονη η απειλή σωματικής ή συναισθηματικής βλάβης
Αντίστοιχη συναισθηματική αντίδραση των εμπλεκόμενων μερών	Ισχυρή συναισθηματική αντίδραση (υφίσταται Ε.ΒΙ.Ε.) και ελάχιστη ή και καθόλου (που ασκεί Ε.ΒΙ.Ε.)
Δεν πρόκειται για προσπάθεια αποκόμισης κάποιου κέρδους	Αποκόμιση δύναμης, ελέγχου ή υλικά «κέρδη»

(Office of Human Rights, District of Columbia, 2023)

«Το φαινόμενο Ε.ΒΙ.Ε. διαφοροποιείται από άλλες μορφές επιθετικών συμπεριφορών που είναι δυνατόν να εκδηλώνονται από μαθητές/τριες στο σχολικό περιβάλλον. Η επιθετικότητα δεν έχει στόχο, πάντοτε ή με συστηματικό τρόπο, την τρομοκράτηση του/της αδυνάμου/μης, ενώ είναι δυνατόν να εξυπηρετεί την αυτοπροστασία από προσλαμβανόμενους κινδύνους» (Αντωνίου και συν., 2024)

Εκφοβισμός στο Σχολείο – Απαραίτητες Συνθήκες

Συνθήκες για Εκφοβισμό:

- Πρόθεση από το παιδί που ασκεί Ε.ΒΙ.Ε. να βλάψει ή να κάνει ζημιά στο παιδί που το υφίσταται (*Olweus, 2013*) / σκόπιμη, άδικη και απρόκλητη συμπεριφορά (*Αντωνίου και συν., 2024*)
- Ανισορροπία Δύναμης και Αντοχών
- Επανάληψη της Συμπεριφοράς (όχι ως απαραίτητη συνθήκη σε κάθε περιστατικό)*

(*Αντωνίου και συν., 2024*)

Βασικά Χαρακτηριστικά: Πρόθεση

- ❑ Πράξεις και λόγια που έχουν σκοπό να βλάψουν
 - Τα συναισθήματα
 - Τις διαπροσωπικές σχέσεις ή τη φήμη κάποιου ατόμου

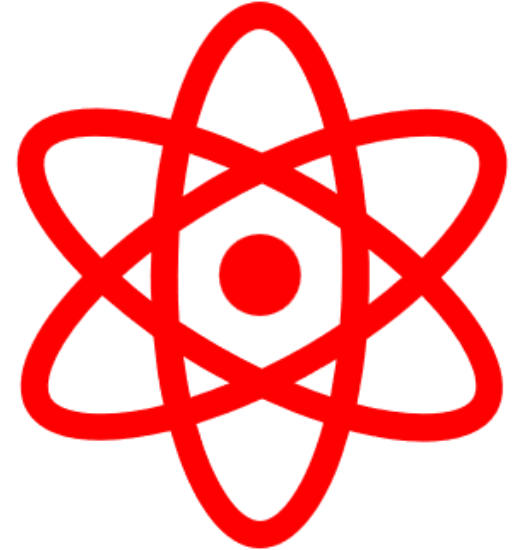
Επιπλέον παρατηρείται:

- Συχνά, έλλειψη δικαιολογίας για την πράξη
- Ικανοποίηση που αντλεί το άτομο που ασκεί Ε.ΒΙ.Ε. από τη βλάβη του ατόμου που υφίσταται Ε.ΒΙ.Ε.

Βασικά Χαρακτηριστικά: Ανισορροπία Δύναμης

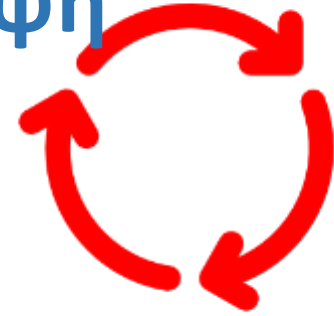
- ❑ Πραγματική ή αντιλαμβανόμενη ανισορροπία δύναμης ως προς:
 - Την ηλικία
 - Το φύλο
 - Τη σωματική δύναμη –
 - την αριθμητική υπεροχή
 - Την κοινωνική θέση/τη δημοφιλία
 - Τις ψηφιακές δεξιότητες
 - Την ταυτότητα του ατόμου – βεβαρημένες ταυτότητες (αναπηρία, πρόσφυγες, ΛΟΑΤΚΙ+)

Τα άτομα που το υφίστανται αισθάνονται ότι δεν μπορούν εύκολα να υπερασπιστούν τον εαυτό τους απέναντι στον εκφοβιστή, είτε λόγω σωματικής είτε λόγω κοινωνικής ανισορροπίας δύναμης (Gaffney, Farrington, & Ttofi, 2019)

Βασικά Χαρακτηριστικά: Επανάληψη

- Σταδιακή διεύρυνση σε άλλα εμπλεκόμενα άτομα
- Μπορεί να ακολουθεί τα παιδιά σε διαφορετικά πλαίσια
- Στην περίπτωση του διαδικτυακού εκφοβισμού η επανάληψη συμβαίνει μέσα από τον διαμοιρασμό / τη διάδοση υλικού σε πολλά άτομα
- Δεν πρόκειται για αναγκαία συνθήκη - **Η επανάληψη είναι μια σχετική συνθήκη** (Olweus, 2013) – υπάρχουν και **μεμονωμένα σοβαρά περιστατικά**. Η επανάληψη αυξάνει τον βαθμό της βλάβης (Kaufman et al., 2020- Ybarra et al., 2014)

Παραδοσιακές Μορφές

- Σωματικός εκφοβισμός (physical)
- Λεκτικός εκφοβισμός (βρισιές, απειλές, κοροϊδίες) (verbal)
- Σχισιακός Εκφοβισμός (relational)
 - **Συναισθηματικός** εκφοβισμός: κοινωνικός αποκλεισμός, **κοινωνική** απόρριψη, διάδοση φημών, κ.λπ.
 - Παράδειγμα διάδοση αρνητικών σχολίων εξαιτίας της καταγωγής, της οικονομικής κατάστασης ή διαφορετικότητας κάποιου (Ρατσισμός, ομοφοβία κ.τ.λ.)
- Διαδικτυακός εκφοβισμός (cyber bullying)
(Αντωνίου και συν., 2024; Kennedy, 2020)

Εμπλεκόμενες Ομάδες

- εκείνων που ασκούν Ε.ΒΙ.Ε.
- των βοηθών/συνεργών εκείνων που ασκούν Ε.ΒΙ.Ε.
- των ενισχυτών εκείνων που ασκούν Ε.ΒΙ.Ε.
- του/της μαθητή/τριας που υφίσταται Ε.ΒΙ.Ε.
- των υπερασπιστών του/της μαθητή/τριας που υφίσταται Ε.ΒΙ.Ε.
- των αμέτοχων παρατηρητών είτε παριστάμενων (bystanders) είτε εικονικών (διαδικτυακών)
- εκείνων που υφίστανται, αλλά και ασκούν Ε.ΒΙ.Ε. (διπλός ρόλος)

(Αντωνίου και συν., 2024 - Κέντρο Συνταγματικού & Ευρωπαϊκού Δικαίου, 2015)

Μελέτη Περίπτωσης – Ηλεκτρονικός Εκφοβισμός

- Η Ελένη, 16 χρόνων, που έχει υποστεί διαδικτυακό εκφοβισμό, μας διηγείται την ιστορία της: «Στο σχολείο μου είμαι αρκετά δημοφιλής, το ξέρω ότι αρέσω... Ποτέ δεν ήμουν όλη την ημέρα στον καθρέφτη, είμαι πιο κλειστή. Να φανταστείς, δεν είχα καν προφίλ στο facebook, όχι γιατί δεν με άφηναν, αλλά γιατί δεν τα γούσταρα αυτά. Μια μέρα έρχεται μια κοπέλα από άλλο τμήμα και μου λέει: "κουλ το προφίλ σου στο facebook και αυτά που γράφεις". Έμεινα παγωτό. Της είπα "δεν έχω προφίλ" και μου λέει "μα, έχεις, με το όνομα και το επίθετό σου!". Τρελαίνομαι που το ακούω, μπαίνω από το προφίλ μιας φίλης μου, και τι να δω; Φωτογραφίες μου –πολλές φωτογραφίες μου που δεν ξέρω πού τις είχαν βρει– και ένα ψεύτικο προφίλ κάποιας που σκέφτεται όλη μέρα το σεξ ... μαζί με άπειρα ερωτικά υπονοούμενα. Σε λίγες μέρες είχε γίνει χαμός. Αναγκάστηκα να φτιάξω ένα άλλο προφίλ και ζήτησα από το facebook να μπλοκάρουν αυτόν που με διέσυρε. Τελικά, αυτή η ψεύτικη σελίδα κατέβηκε. Δεν περνάνε λίγες μέρες και μου λέει μια φίλη μου "είσαι στο Ίντερνετ, γυμνή, ...Ήμουν πράγματι εγώ, αλλά με ψεύτικο σώμα μιας γυμνής. Κόντευα να τρελαθώ. Δεν μπορούσα να φανταστώ ποιος το έκανε και για ποιον λόγο. ...
- **Ένωθα χαμένη και ένοχη, χωρίς να έχω κάνει κάτι κακό. Δεν είχα όρεξη να βγω, φοβόμουν να ανοίξω ακόμα και το PC μην τυχόν δουν τίποτα οι γονείς μου και δεν ήθελα να πάω στο σχολείο.** Η μάνα μου κατάλαβε ότι κάτι έτρεχε, με πίεσε να της πω και της είπα. Με τη βοήθεια της Δίωξης ανακαλύψαμε ότι όλα τα είχε κάνει η κολλητή μου που με ζήλευε, μαζί με τον φίλο της. Οι γονείς μου τη μήνυσαν, αλλά τελικά απέσυραν την κατηγορία».

Σε ποιο βαθμό συμφωνείτε;

«Τα περιστατικά διαδικτυακού εκφοβισμού που συμβαίνουν εκτός σχολικού ωραρίου θα πρέπει να αντιμετωπιστούν από το σχολείο;

Δικαιολογούμε την άποψή μας: Γιατί Ναι/Γιατί Όχι;

Μελέτη Περίπτωσης

«Σε καλό σχολείο της Αθήνας η πρώτη μαθήτριά του σχολείου, ηλικίας περίπου 16 ετών και σημαιοφόρος, υπέστη νευρικό κλονισμό και προχώρησε σε απόπειρες αυτοκτονίας. Η αιτία ήταν η διαδικτυακή επίθεση που δέχτηκε από ένα ψεύτικο προφίλ το οποίο εμφανιζόταν να ήταν δικό της. Η μαθήτριά, επειδή ήταν και πρώτη σε επίδοση, κουβεντιαζόταν σε όλο το σχολικό περιβάλλον, με αποτέλεσμα να μην αντέξει την πίεση και να κάνει δύο απόπειρες αυτοκτονίας. Η έρευνα κατέληξε, μετά από 25 ημέρες, στον ένοχο: ήταν ο δεύτερος σε επίδοση μαθητής του σχολείου που ζήλευε και ήθελε την πρωτιά.»

[Η ιστορία αποτελεί πραγματικό γεγονός] Πηγή: News247 (30/11/2012)

<https://www.news247.gr/ellada/cyber-bullying-o-trampoukismos-sto-diadiktio/>

Προβληματισμοί για συζήτηση: Ποια μπορεί να είναι η εμπλοκή του σχολείου, όταν πρόκειται για περιστατικά διαδικτυακού εκφοβισμού; Αφού του γνωστοποιηθεί, πώς θα μπορούσε να χειριστεί την πιο πάνω περίπτωση με συγκεκριμένες προτάσεις;

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

«Δεν μπορείς καν να αντιμετωπίσεις την κοινότητα στην οποία ζεις, δεν μπορείς καν να αντιμετωπίσεις τους ίδιους σου τους γονείς» ...

Unsplash/James Sutton

«Μόνο το τρίτο τρίμηνο του 2023, στις πλατφόρμες Facebook και Instagram της Meta εντοπίστηκαν περίπου 15 εκατομμύρια κομμάτια περιεχομένου που συνιστούσαν εκφοβισμό και παρενόχληση.»

<https://news.un.org/en/story/2023/09/1141547>

Διαδικτυακός Εκφοβισμός: Ιδιαίτερα Χαρακτηριστικά

- ❑ «Οποιαδήποτε πράξη εκφοβισμού, ψυχολογικής κακοποίησης, επιθετικότητας, απειλής, ταπείνωσης, παρενόχλησης, τρομοκρατικής ή αυταρχικής συμπεριφοράς παιδιών που πραγματοποιείται μέσω του Διαδικτύου, κινητών τηλεφώνων είτε άλλων ψηφιακών τεχνολογιών και η οποία επαναλαμβάνεται σε βάθος χρόνου ανά τακτά ή άτακτα χρονικά διαστήματα» (*Smith et al., 2008; Menesini et al., 2013*).
- ❑ Στον διαδικτυακό εκφοβισμό ενυπάρχει συχνά και το στοιχείο της ανωνυμίας (*Palladino et al., 2017*).
- ❑ *Η επανάληψη και η διαφορά δύναμης δύσκολα οριοθετούνται στον ηλεκτρονικό κόσμο (*Dooley, Pyzalski & Cross, 2009; Nocentini et al, 2010*)

Ειδικότερες Μορφές Ε.ΒΙ.Ε.

- ❑ **Εκβιαστική:** Επιβολή με τη βία και τον εξαναγκασμό σε πράξεις, απόσπαση χρημάτων ή προσωπικών αντικειμένων, συνοδευόμενη από απειλές, εξαναγκασμός σε αντικοινωνικές πράξεις (π.χ. διάπραξη κλοπής ή βανδαλισμού)
- ❑ **Ρατσιστική:** Αποσκοπεί τον χλευασμό και την απαξίωση του ατόμου λόγω θρησκευτικών πεποιθήσεων, εθνοτικής καταγωγής, φυλής, αναπηρίας, κατάστασης υγείας ή λόγω φύλου, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας φύλου, έκφρασης ή χαρακτηριστικών φύλου
- ❑ **Σεξουαλική:** Συμπεριφορές που απειλούν ή προσβάλλουν τη γενετήσια αξιοπρέπεια του ατόμου (από σεξουαλικά σχόλια και ανεπιθύμητα αγγίγματα μέχρι τη σεξουαλική παρενόχληση έως και τη σεξουαλική βία.
- ❑ **Ομοφοβική/τρανσφοβική/αμφιφοβική/ιντερφοβική:** Οφείλεται σε προκαταλήψεις ή αρνητικές στάσεις, πεποιθήσεις ή απόψεις σε βάρος είτε ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων είτε ατόμων που θεωρείται ότι ανήκουν στην ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα είτε ατόμων με σχέση συγγένειας οποιασδήποτε μορφής (π.χ. από τεκνοθεσία) ή φίλιας με ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα. (Αντωνίου, 2024· Ομάδα HOMBAT, 2019).

Οι πιο πάνω μορφές δύναται να συνδυάζονται με την ηλεκτρονική / διαδικτυακή μορφή Ε.ΒΙ.Ε.

Παιδιά που υφίσταται Ε.ΒΙ.Ε. – Ευάλωτες Ομάδες

- ❑ Τα παιδιά που έχουν διαφορετικό σεξουαλικό προσανατολισμό ή / και ταυτότητα φύλου
- ❑ Οι γυναίκες στην εφηβεία, ιδιαίτερα ευάλωτες στη σεξουαλική βία
- ❑ Παιδιά που διαμένουν σε ιδρύματα
- ❑ Παιδιά με αναπηρία - Παιδιά με ειδικές ανάγκες και ιδιαίτερες ικανότητες (σε αυτή την κατηγορία εντάσσονται και τα χαρισματικά παιδιά), τα οποία είναι πολύ ευάλωτα σε σωματική, ψυχολογική και σεξουαλική βία
(Leiner, et. al., 2014; Marsh, 2018; Marlina & Sakinah, 2019)
- ❑ Παιδιά και έφηβοι/ες με προβλήματα ψυχικής υγείας
(Qiu, et al., 2024)
- ❑ Παιδιά από μειονοτικές ομάδες (π.χ., λόγω καταγωγής)

(Αρτινοπούλου, Μπαμπάλης & Νικολόπουλος, 2016; Leiner, et. al., 2014; Marsh, 2018)

Παιδί που υφίσταται Ε.ΒΙ.Ε.- Υποπα Συμπτώματα στο σπίτι

- Συχνοί τραυματισμοί ή χαμένα ή κατεστραμμένα ρούχα, βιβλία, ηλεκτρονικά είδη ή κοσμήματα
- Συχνοί πονοκέφαλοι ή στομαχόπονοι, αίσθημα αδιαθεσίας ή προσποίηση ασθένειας
- Αλλαγές στις διατροφικές συνήθειες, όπως ξαφνική παράλειψη γευμάτων ή αδηφαγία Τα παιδιά μπορεί να επιστρέφουν πεινασμένα από το σχολείο επειδή δεν έφαγαν το φαγητό τους
- Άρνηση να πάει στο σχολείο
- Δυσκολία στον ύπνο ή συχνοί εφιάλτες ή αναφορά από τους γονείς για νυκτερινή ενούρηση γενικά οτιδήποτε ασυνήθιστο που παραπέμπει σε παλινδρόμηση στην ανάπτυξη
- Γενικευμένος φόβος ή ασυνήθιστο άγχος ή/και άρνηση για οποιαδήποτε συζήτηση έχει σχέση με το σχολείο, καθώς και η προβολή «απίθανων» δικαιολογιών για την κατάσταση στο σχολείο
- Εκδήλωση άγχους σχετικά με τη μετακίνηση από και προς το σχολείο: εκκλήσεις προς τους γονείς για συνοδεία, αλλαγές διαδρομής, καθυστερήσεις στην προσέλευση κ.ά.

Παιδί που υφίσταται Ε.ΒΙ.Ε.- Υποπα Συμπτώματα στο σπίτι

- Μείωση των βαθμών, απώλεια ενδιαφέροντος για τις σχολικές εργασίες ή μη επιθυμία να πηγαίνουν στο σχολείο
- Ξαφνική απώλεια φίλων ή αποφυγή κοινωνικών καταστάσεων
- Αισθήματα αδυναμίας ή μειωμένη αυτοεκτίμηση – προβαίνει σε αρνητικά ή υποτιμητικά σχόλια για τον εαυτό του
- Αυτοκαταστροφικές συμπεριφορές, όπως φυγή από το σπίτι, αυτοτραυματισμός ή συζήτηση για αυτοκτονία / σκέψεις για αυτοκτονία
- Έκφραση αισθημάτων μίσους για το σχολείο
- Κατάθλιψη – Επίρριψη ευθύνης στον εαυτό
- Χρήση ουσιών

(Olweus, 1993; Rigby, 2008; Herge, La Greca & Chan, 2016; APSA, 2019; Αντωνίου και συν., 2024)

Και όταν το σχολείο είναι κλειστό τι γίνεται;

Παιδί που υφίσταται Ε.ΒΙ.Ε. - «Κόκκινες Σημαίες» στο σχολείο

Επιπλέον από όσα μπορεί να αναφερθούν από τους γονείς, οι εκπαιδευτικοί μπορεί να παρατηρήσουν τις πιο κάτω συμπεριφορές:

- Με λίγους ή καθόλου φίλους στο σχολείο (μόνα στο διάλειμμα, περιφέρονται κοντά στα γραφεία των δασκάλων)
- Που δεν φαίνεται να συνδέονται με μια κοινωνική ομάδα συνομηλίκων ή που εμφανίζονται αποξενωμένοι από την κοινότητα
- Αντιδρούν στις προσβολές/παρατηρήσεις με κλάμα ή απόσυρση
- Δεν είναι καθόλου διεκδικητικά στις συνδιαλλαγές με τους/τις συνομηλίκους/ες
- Κάθονται μόνα στο θρανίο και επιλέγονται τελευταία για συμμετοχή σε ομάδες

(Leiner et al., 2014; Office of Human Rights, District of Columbia, 2023)

Παιδιά που ασκούν Ε.Β.Ε. -Προφίλ

- Οικογενειακό υπόβαθρο «κλειδί» (βία, εξευτελισμοί), μεταφέρουν τα αρνητικά συναισθήματά τους στους άλλους
- Τους αρέσουν οι καυγάδες επιθετική συμπεριφορά
- Παρορμητικότητα
- Χαμηλή ενσυναίσθηση
- Προσπάθεια να τραβήξουν την προσοχή ή να τύχουν αποδοχής, αν μειονεκτούν σε άλλους τομείς
- Επιθετική συμπεριφορά προς άλλους ανθρώπους ή ζώα
- Αυταρχική ή δεσποτική συμπεριφορά
- Μυστικοπαθής στάση αναφορικά με τα αντικείμενα που κατέχουν
- Αντιδρούν έντονα
- Δυσκολεύονται να αναλάβουν την ευθύνη των πράξεών τους
- Τείνουν να μιλάνε άσχημα
- Συναναστρέφονται με παιδιά που συμπεριφέρονται βίαια και επιθετικά
- Χρήση ουσιών

(Olweus , 1993 , 2010; Sharp & Cowie, 1994; Leiner, et. al., 2014; Rigby, 2008)

- Εμπλέκεται σε καυγάδες και διαπληκτισμούς τόσο με τα αδέρφια όσο και με παιδιά φιλικών οικογενειών
- Έχει φίλους που εκφοβίζουν άλλους
- Είναι όλο και πιο επιθετικά
- Έχει ανεξήγητα επιπλέον χρήματα ή νέα αντικείμενα
- Κατηγορεί τους άλλους για τα προβλήματά τους
- Δεν αποδέχεται την ευθύνη για τις πράξεις του
- Αυταρχική, δεσποτική και χειριστική συμπεριφορά για να πετύχει αυτό που θέλει

Παιδί που ασκεί Ε.ΒΙ.Ε - «Κόκκινες Σημαίες» στο σχολείο

- Σε αρκετές περιπτώσεις έχουν 2 - 3 «ακόλουθους» ή κλίκα και απολαμβάνουν να είναι «αρχηγοί»
- Εμπλέκονται σε φυσικούς ή λεκτικούς καβγάδες
- Έχουν φίλους που εκφοβίζουν άλλους
- Είναι όλο και πιο επιθετικά
- Στέλνονται συχνά στο γραφείο του διευθυντή ή στην τιμωρία
- Έχουν την τάση να μιλάνε άσχημα
- Κατηγορούν τους άλλους για τα προβλήματά τους
- Δεν αποδέχονται την ευθύνη για τις πράξεις τους
- Είναι ανταγωνιστικά και ανησυχούν για τη φήμη ή τη δημοτικότητά τους
- Κουβαλούν επικίνδυνα αντικείμενα στην τσάντα τους

Λανθασμένες Αντιλήψεις για την Ενδοσχολική Βία και τον Εκφοβισμό: Μύθοι και Αλήθειες

- Είναι υπόθεση που αφορά αποκλειστικά εκείνον/η που ασκεί Ε.ΒΙ.Ε. και εκείνον/η που υφίσταται Ε.ΒΙ.Ε
- Είναι μέρος της φυσιολογικής αναπτυξιακής διαδικασίας
- Το φαινόμενο Ε.ΒΙ.Ε. αποτελεί απλώς μια παροδική φάση
- Ο/η μαθητής/τρια που υφίσταται Ε.ΒΙ.Ε., το έχει με κάποιον τρόπο προκαλέσει
- Ο/η μαθητής/τρια που υφίσταται Ε.ΒΙ.Ε. πρέπει να ανταποδώσει ώστε να σταματήσει το εις βάρος του/της φαινόμενο**
- Οι ενήλικες δεν πρέπει να ενθαρρύνουν την κατάδοση (κάρφωμα) μεταξύ των μαθητών/τριών, σε περιπτώσεις Ε.ΒΙ.Ε
- Οι μαθητές/τριες που ασκούν Ε.ΒΙ.Ε. είναι εκ φύσεως επιθετικά ή «κακά παιδιά»

(Αντωνίου και συν., 2024)

Συνέπειες ... για όλους/ες

- Συνέπειες για όλους/ες τους εμπλεκόμενους/ες (Camodeca & Nava, 2022)
- Η επαναλαμβανόμενη θυματοποίηση ή κακοποίηση μπορεί να επηρεάσει τους/τις παρευρισκόμενους και όσα παιδιά έχουν υποστεί Ε.ΒΙ.Ε. με παρόμοιο σοβαρό τρόπο τη στιγμή που συμβαίνουν τα γεγονότα και αργότερα στη ζωή (Janson & Hazler, 2004)
- Εμπλοκή - Παράγοντας πρόβλεψης για την ψυχική υγεία στην ενήλικη ζωή

Συνέπειες ... για όλους/ες

Για το παιδί που ασκεί Ε.ΒΙ.Ε.:

«Η ζημιά που επιφέρει ο σχολικός εκφοβισμός στον δράστη είναι ανεπανόρθωτη» (Flannery, Singer & Wester, 2004):

- Τάσεις φυγής από το σπίτι
- **Σχολική Διαρροή**
- Αντικοινωνική και παραβατική συμπεριφορά (κλοπές, βανδαλισμοί, χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών, αλκοολισμός)
- Βία και κατάχρηση εξουσίας στις διαπροσωπικές τους σχέσεις
- **Ψυχικές διαταραχές**
- Αυξημένες πιθανότητες στιγματισμού

(Αντωνίου και συν., 2024; Kampoli et al., 2017; deLara, 2018; Camodeca & Nava, 2022)

Συνέπειες ... για όλους/ες

Για τα παιδιά που υφίστανται Ε.ΒΙ.Ε.:

- Χαμηλή αυτοεκτίμηση
- Δυσκολία στη σύναψη φιλικών σχέσεων
- Μειωμένη συγκέντρωση, διάσπαση προσοχής
- Μείωση σχολικής επίδοσης, σχολική αποτυχία**
- Αρνητική στάση προς το σχολείο και σχολική άρνηση, αύξηση απουσιών, εγκατάλειψη σχολείου
- Ψυχοσωματικά προβλήματα** (π.χ. πονοκέφαλοι, διαταραχές ύπνου, διαταραχές διατροφής κ.ά.)
- Αγχώδεις διαταραχές:** φοβίες, κρίσεις πανικού
- Αυτοκτονικός ιδεασμός, αυτοτραυματισμοί, απόπειρες αυτοκτονίας**
- Θυμός και επιθυμία εκδίκησης προς εκείνους/ες που θεωρούν ότι έχουν την ευθύνη**

(Αντωνίου και συν., 2024; Sharp & Cowie, 1994; Rigby, 1999; Moore et al., 2017; Camodeca & Nava, 2022)

Και τι γίνεται με τα παιδιά σε ρόλο παρατηρητή;

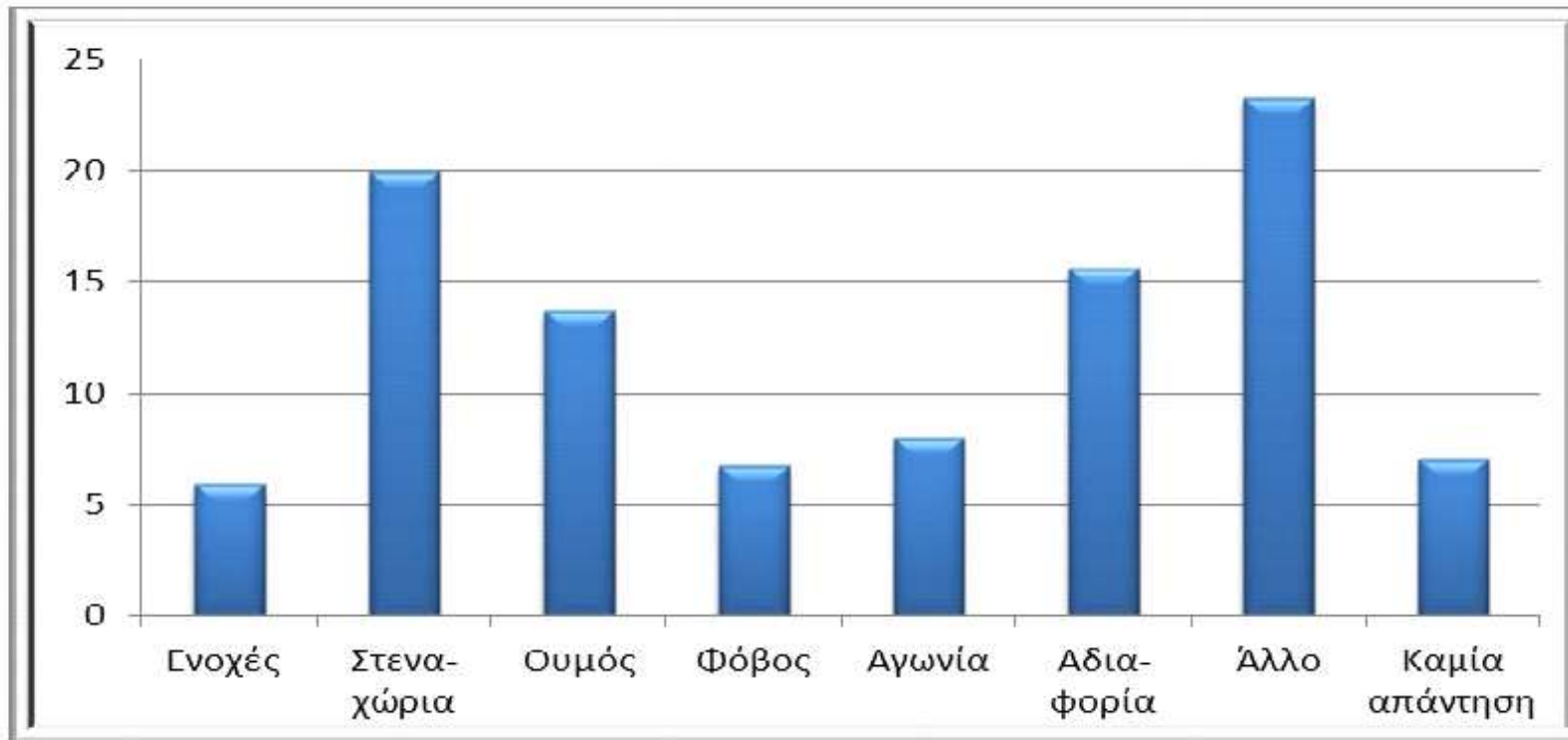

Ανάλογα με τον ρόλο τους και την ένταση της παρατηρούμενης βίας:

- Συναισθηματικές δυσκολίες και διαταραχές συμπεριφοράς
- **Μετατραυματικό άγχος («σιωπηρή συναίνεση»)**
- **Γενικευμένο άγχος**
- Θυμός/οργή
- **Κατάθλιψη**
- Αυτοκαταστροφική ή επιθετική συμπεριφορά
- **Μείωση ικανότητας για μάθηση**

(Αντωνίου και συν., 2024; Leiner, et al., 2014; Camodeca & Nava, 2022)

Συναισθηματικές Αποκρίσεις για τους Παρατηρητές (Πανελλήνια Έρευνα, 2016)

Γράφημα 5.13. Ιστόγραμμα ποσοστών των απαντήσεων των μαθητών Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης σχετικά με τα συναισθήματά τους μετά τα περιστατικά βίας

(Αρτινοπούλου, Μπαμπάλης & Νικολόπουλος 2016)

Ποια μορφή εκφοβισμού θεωρείτε ως πιο επιβαρυντική για την ψυχική υγεία του παιδιού/εφήβου;

Μορφές Ε.ΒΙ.Ε. και Συνέπειες

Έρευνα Iowa Youth Survey, 2018

- Σωματική Ε.ΒΙ.Ε. - πολύ μικρή συσχέτιση με τον κίνδυνο για ψυχική δυσφορία, αυτοκτονικό ιδεασμό, γενικότερα με την ψυχική υγεία
- Ο εκφοβισμός λόγω ταυτότητας (και λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού ή ταυτότητας φύλου, καθώς και τα σεξουαλικά αστεία), συσχετίστηκε με σημαντικά συναισθήματα θλίψης, απελπισίας και σκέψεις αυτοκτονίας ή απόπειρες αυτοκτονίας
- Ο διαδικτυακός εκφοβισμός, ο κοινωνικός εκφοβισμός και η διάδοση φημών, ακολούθησαν τον εκφοβισμό ταυτότητας ως προς τον βαθμό επίδρασης.
- Οι πιο πάνω μορφές εκφοβισμού δεν επηρέασαν στον ίδιο βαθμό όσα άτομα το είχαν υποστεί – Ψυχική ανθεκτικότητα
- Ωστόσο, οι εκπαιδευτικοί και οι διευθυντές σχολείων που συμμετείχαν στην έρευνα ανησυχούσαν περισσότερο για τον σωματικό εκφοβισμό - Σημαντικό εύρημα για μελλοντικό σχεδιασμό παρεμβάσεων πρόληψης περιστατικών Ε.ΒΙ.Ε.

(Newman, Alexander & Rovers, 2023)

Ενδοσχολική Βία και Εκφοβισμός

«Κάθε γενιά έχει ιστορίες εκφοβισμού, αλλά ίσως οι σημερινοί ενήλικες να μην είναι τόσο εξοικειωμένοι με το τι σημαίνει τώρα για ένα παιδί να πέφτει θύμα εκφοβισμού.»

Σύνοψη Ενότητας

01

Τα περιστατικά Ε.ΒΙ.Ε. εξετάζονται στο ευρύτερο πλαίσιο της Αειφορίας και του Αειφόρου Σχολείου.

02

Ασφαλή σχολικά περιβάλλοντα σημαίνει δυνατότητα συμμετοχής για όλους και όλες.

03

Εκπαιδευτικοί και γονείς/κηδεμόνες πρέπει να είναι ενημερωμένοι/ες για τις ενδείξεις που ίσως υποδηλώνουν εμπλοκή σε περιστατικά Ε.ΒΙ.Ε.

04

Τα περιστατικά Ε.ΒΙ.Ε. επηρεάζουν όλα τα εμπλεκόμενα μέρη και οι συνέπειες πολλές φορές «ακολουθούν» τα άτομα και στην ενήλικη ζωή.

Ευχαριστούμε

για την προσοχή σας

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Βιβλιογραφική Λίστα

Andrews, N. C. Z., Cillessen, A. H. N., Craig, W., Dane, A. V., & Volk, A. A. (2023). Bullying and the Abuse of Power. *International journal of bullying prevention : an official publication of the International Bullying Prevention Association*, 1–10. Advance online publication. <https://doi.org/10.1007/s42380-023-00170-0>

Αντωνίου Α.-Σ., Ασημόπουλος Χ., Γιαννοπούλου Ι., Γιαννούλης Γ., Κατσαρός Ι., Πάλλη Θ. & Παπαστυλιανού Α. (2024). *Πρωτόκολλο Ενδοσχολικής Βίας και Εκφοβισμού (Ε.ΒΙ.Ε.): Ορισμοί και εννοιολογικό υπόβαθρο*. (Επιμ. Μαρούδας Η., Νικολόπουλος Β. & Ρέντζη Α.). Υ.ΠΑΙ.Θ.Α.: Ψηφιακή εφαρμογή <https://stop-bullying.gov.gr> Πρόσβαση: 14.06.2024

Αρτινοπούλου, Β., Μπαμπάλης, Θ., & Νικολόπουλος, Ι.Β. (2016). *Πανελλήνια έρευνα για την Ενδοσχολική Βία και τον Εκφοβισμό στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση*. Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων. https://www.minedu.gov.gr/publications/docs2016/08_03_16_ereyna_bullying.doc

Assistant Secretary for Public Affairs (ASPA). (2019, September 24). *Warning Signs for Bullying*. <https://www.stopbullying.gov/bullying/warning-signs>

Camodeca, M., & Nava, E. (2022). The Long-Term Effects of Bullying, Victimization, and Bystander Behavior on Emotion Regulation and Its Physiological Correlates. *Journal of Interpersonal Violence*, 37(3-4), NP2056-NP2075. <https://doi.org/10.1177/0886260520934438>

Center for Disease Control (2019). *Violence prevention: Bullying research*. <https://www.cdc.gov/violenceprevention/youthviolence/bullyingresearch/index.html>.

deLara, E. W. (2018). Consequences of Childhood Bullying on Mental Health and Relationships for Young Adults. *Journal of Child and Family Studies*, 28(9), 2379–2389. <https://doi.org/10.1007/s10826-018-1197-y>

Dooley J. J., Pyżalski J., Cross D. (2009). Cyberbullying versus face-to-face bullying. *Z. Psychol.* 217, 182–188. 10.1027/0044-3409.217.4.182

Φλογαΐτη, Ε. & Δασκολιά, Μ. (2004). Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: Σχεδιάζοντας ένα αειφόρο μέλλον. Στο: Π.Α. Αγγελίδης & Γ.Γ. Μαυροειδής (επιμ.), *Εκπαιδευτικές Καινοτομίες για το Σχολείο του Μέλλοντος*, Τόμος Β' (σσ. 281-302). Εκδ. Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός.

Λιαράκου, Γ., & Φλογαΐτη, Ε. (2009). Το ζήτημα των αξιών στην εκπαίδευση για το περιβάλλον και την αειφορία. Στο Θεοδωροπούλου, Ε., Καΐλα, Μ., Bonett, Μ., Larrere, C.(Επιμ.) *Περιβαλλοντική Ηθική: από την έρευνα και τη θεωρία στην Εφαρμογή*, σ. σ, 241-258.

Gaffney, H., Farrington, D.P. & Ttofi, M.M. (2019). Examining the Effectiveness of School-Bullying Intervention Programs Globally: a Meta-analysis. *Int Journal of Bullying Prevention* 1, 14–31. <https://doi.org/10.1007/s42380-019-0007-4>

Gupta, C. & Sullivan, Q.(2021). *UN Sustainability Goal 16.1 – Violence Reduction*. Available at: <https://cvg.org/un-sustainability-goal-16-1-violence-reduction/>

Gough, A. (2005). Sustainable schools: Renovating educational processes. *Applied Environmental Education and Communication*, 4(4), 339-351.

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Βιβλιογραφική Λίστα

- Gough, A. (2006). Sustainable schools in the UN decade of education for sustainable development: Meeting the challenge? *Southern African Journal of Environmental Education*, 23, 48–63.
- Herge, W. M., La Greca, A. M., & Chan, S. F. (2016). Adolescent peer victimization and physical health problems. *Journal of pediatric psychology*, 41(1), 15-27.
- Janson, G. R., & Hazler, R. J. (2004). Trauma reactions of bystanders and victims to repetitive abuse experiences. *Violence and Victims*, 19(2), 239-255.
- Καλαϊτζίδης, Δ.(2013). *Το αειφόρο σχολείο: δείκτες αειφόρου σχολείου και μεθοδολογία οργάνωσης*. Aeiforum
- Kampoli, G. D., Antoniou, A. S., Artemiadis, A., Chrousos, G. P., & Darviri, C. (2017). Investigating the association between school bullying and specific stressors in children and adolescents. *Psychology*, 8(14), 2398-2409.
- Kaufman, T. M., Huising, G., & Veenstra, R. (2020). Refining victims' self-reports on bullying: Assessing frequency, intensity, power imbalance, and goal-directedness. *Social Development*, 29(2), 375–390.
- Kennedy, R. S. (2020). A meta-analysis of the outcomes of bullying prevention programs on subtypes of traditional bullying victimization: Verbal, relational, and physical. *Aggression and Violent Behavior*, 55, Article 101485. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2020.101485>
- Kochhar-Lindgren, K. (2015). Performing the New Sustainability Paradigm: The Role of Culture and Education. In: Schwarz-Herion, O., Omran, A. (eds) *Strategies Towards the New Sustainability Paradigm*. Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-14699-7_8
- Leiner, M., Dwivedi, A. K., Villanos, M. T., Singh, N., Blunk, D., & Peinado, J. (2014). Psychosocial profile of bullies, victims, and bully-victims: a cross-sectional study. *Frontiers in pediatrics*, 2, 1.
- Lemke, J. (1993). Discourse, dynamics, and social change. *Cultural Dynamics*, 6, 243-275. <https://doi.org/10.1177/092137409300600107>
- Levy, B. S., Sidel, V. W. & Patz, J.(2017). Climate Change and Collective Violence. *Annual Review of Public Health*, 38,241-257, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2953209> or <http://dx.doi.org/10.1146/annurev-publhealth-031816-044232>
- Marlina, M., & Sakinah, D. N. (2019). *Bullying at Students with Special Needs in Inclusive Schools: Implication For Role of Special Teachers*. In: 3rd International Conference on Special Education (ICSE 2019).
- Marsh, L. V.(2018). Bullying in School: Prevalence, Contributing Factors, and Interventions. *Research Brief* | www.rochester.edu/warner/cues/

Βιβλιογραφική Λίστα

Menesini E., Nocentini A., Palladino B. E., Scheithauer H., Schultze-Krumbholz A., Frisé A., et al. (2013). Definitions of cyberbullying, in *Cyberbullying Through the New Media: Findings from an International Network. Psychology Press*, 23–36.

Miles-Novelo, A. & Anderson, C.A. (2019). Climate Change and Psychology: Effects of Rapid Global Warming on Violence and Aggression. *Curr Clim Change Rep* 5, 36–46. <https://doi.org/10.1007/s40641-019-00121-2>

Moore, S. E., Norman, R. E., Suetani, S., Thomas, H. J., Sly, P. D., & Scott, J. G. (2017). Consequences of bullying victimization in childhood and adolescence: A systematic review and meta-analysis. *World journal of psychiatry*, 7(1), 60–76. <https://doi.org/10.5498/wjp.v7.i1.60>

Newman, K.L., Alexander D.S., & Rovers, J.P.(2023). Sadness, hopelessness and suicide attempts in bullying: Data from the 2018 Iowa youth survey. *PLOS ONE* 18(2): e0281106. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0281106>

Nocentini A., Calmaestra J., Schultze-Krumbholz A., Scheithauer H., Ortega R., Menesini E. (2010). Cyberbullying: labels, behaviours and definition in three european countries. *Aust. J. Guid. Counsel.* 20, 129–142.

Νομικού, Χ. & Καλαϊτζιδης, Δ. (2013). *Η επίδραση του Βραβείου Αειφόρου Σχολείου στους συμμετέχοντες εκπαιδευτικούς, σύμφωνα με τους ίδιους*. 1ο Συνέδριο Πανελληνίας Ένωσης Σχολικών Συμβούλων. Κόρινθος Πρακτικά σ. 544-553.

Νόμος υπ' αριθμ. 5029, ΦΕΚ Α 55/10.3.2023 «Ζούμε Αρμονικά Μαζί Σπάμε τη Σιωπή»: Ρυθμίσεις για την πρόληψη και αντιμετώπιση της βίας και του εκφοβισμού στα σχολεία και άλλες διατάξεις.» Ανακτήθηκε από: <https://www.kodiko.gr/nomothesia/document/865183/nomos-5029-2023>

Office of Human Rights, District of Columbia.(2023). *Focusing on Prevention...How Teachers Can Prevent and Respond to Bullying Behaviors*. Ανακτήθηκε από: https://ohr.dc.gov/sites/default/files/dc/sites/ohr/page_content/attachments/DCOHR%20tip%20sheet%20focus%20on%20prevention%208.23.pdf

Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*. Wiley-Blackwell

Olweus, D. (2010). Understanding and researching bullying: Some critical issues. In S. R. Jimerson, S. M. Swearer, & D. L. Espelage (Eds.), *Handbook of bullying in schools: An international perspective* (pp. 9–33). Routledge/Taylor & Francis Group.

Olweus, D. (2013). School bullying: Development and some important challenges. *Annual Review of Clinical Psychology*, 9, 751–780.

Palladino, B. E., Menesini, E., Nocentini, A., Luik, P., Naruskov, K., Ucanok, Z., Dogan, A., Schultze-Krumbholz, A., Hess, M., & Scheithauer, H. (2017). Perceived Severity of Cyberbullying: Differences and Similarities across Four Countries. *Frontiers in psychology*, 8, 1524. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.01524>

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Βιβλιογραφική Λίστα

- Posch, P. (1998). Social Change and Environmental Education. In: Mauri Ahlberg/Leal Filho(Eds.): *Environmental Education for Sustainability: Good Environment*, 45-56, GoodLife.
- Qiu, T., Wang, S., Hu, D., Feng, N., & Cui, L. (2024). Predicting Risk of Bullying Victimization among Primary and Secondary School Students: Based on a Machine Learning Model. *Behavioral sciences*, 14(1), 73. <https://doi.org/10.3390/bs14010073>
- Rossen, E., & Cowan, K. C. (2012). *A Framework for school-wide bullying prevention and safety* [Brief]. National Association of School Psychologists.
- Rigby, K. (1999). Peer victimization at school and the health of secondary school students. *British Journal of Educational Psychology*, 69(1), 95-104.
- Rigby, K. (2008). *Children and bullying: How parents and educators can reduce bullying at school*. Blackwell Publishing.
- Sharp, S. and Cowie, H. (1994) 'Empowering pupils to take positive action against bullying', in P. K. Smith and S. Sharp (eds), *School Bullying: Insights and Perspectives*, Routledge.
- Skoglund, R.I. (2020). Beyond Bullying: Understanding Children's Exploration of Inclusion and Exclusion Processes in Kindergarten. In: Hedegaard, M., Eriksen Ødegaard, E. (eds) Children's Exploration and Cultural Formation. *International Perspectives on Early Childhood Education and Development*, 29. Springer, https://doi.org/10.1007/978-3-030-36271-3_3
- Smith F. K., Mahdavi J., Carvalho M., Fisher S., Russell S., Tippett N. (2008). Cyberbullying: its nature and impact in secondary school pupils. *J. Child Psychol. Psychiatry* 49, 376–385. 10.1111/j.1469-7610.2007.01846.x
- Söderberg, F., & Björkqvist, K. (2019). Victimization from Peer Aggression and/or Bullying: Prevalence, Overlap, and Psychosocial Characteristics. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 29(2), 131–147. <https://doi.org/10.1080/10926771.2019.1570410>
- Sterling, S. (2001). *Sustainable Education: Re-Visioning Learning and Change*. Schumacher Briefings.
- United Nations Development Programme, *The Sustainable Development Goals in Action*, [Sustainable Development Goals | United Nations Development Programme \(undp.org\)](https://www.un.org/sustainabledevelopment/)
- UNESCO. (2017). *Education for Sustainable Development Goals: learning objectives*. Available on: <https://www.unesco.org/en/articles/education-sustainable-development-goals-learning-objectives> . Latest update 25 July 2023
- UNESCO.(2021). *Teachers need training and support to prevent and address school bullying*. Available on: <https://www.unesco.org/en/articles/teachers-need-training-and-support-prevent-and-address-school-bullying> . Latest update 20 April 2023
- Ybarra, M. L., Espelage, D. L., & Mitchell, K. J. (2014). Differentiating youth who are bullied from other victims of peer-aggression: The importance of differential power and repetition. *Journal of Adolescent Health*, 55(2), 293–300.

**Επιμόρφωση για την
Ενδοσχολική Βία και τον Εκφοβισμό
(Ε.ΒΙ.Ε.)**

Εκπόνηση Επιμορφωτικού Υλικού

Σύμβουλοι ΙΕΠ

- Αφεντουλίδου Άννα
- Βούρβουλη Σταυρούλα
- Γελαστοπούλου Μαρία
- Καλογηράτου Ευαγγελία
- Καραγιάννη Σοφία
- Κλημεντιώτη Χριστίνα
- Μίνη Πάμελα
- Νίκα Μαρία
- Παπαγεωργίου Σοφία
- Πήλιουρας Παναγιώτης
- Συκά Χριστίνα-Ερριέττα
- Χαραλαμπίδου Παυλίνα
- Χαντζούλη Ελένη
- Χριστοδούλου Νικόλαος

Στελέχη Υ.ΠΑΙ.Θ.Α.

- Μαρούδας Ηλίας
- Νικολόπουλος Βασίλειος
- Ρέντζη Αργυρώ